

A magyar erdészeti szaknyelv kialakulása

A Magyar Nyelvőr 1968. 2. számában azonos címen megjelent tanulmány szerkesztett változata

Hazai nyelvtudományunknak megítélésem szerint egyik legsúlyosabb fogyatékosága, hogy nem szentel elég figyelmet a szaknyelveknek. Ez a megállapítás nem azt akarja jelezni, hogy egyáltalán nem foglalkozik velük, hisz ennek csupán a legtöbbször egy-másfél évtized irodalmát alapul véve is ellentmondana jó néhány előadás, cikk, nagyobb tanulmány, sőt önálló munka, de hogy nem olyan mértékben vonja őket vizsgálatai körébe, ahogy jelentőségük alapján megérdemelnék, az tagadhatatlan. [...] Minden szaknyelv egy külön világ. Mindegyiknek önálló élete, története van. [...]

A terület, amelyet a bemutatásra kiszemeltem, az erdészeti szaknyelvre. Persze nem az a célom hogy ezt a szaknyelvet részleteiben, szerkezeti hierarchiájában is elemezzem, külön-külön kitérve az erdészeti állat- és növénytan, erdészeti gazdaságtan, erdészeti jog, erdészeti talajtan, erdőhasználat, erdőműveléstan, erdőrendezéstan, erdőtelepítés-tan, erdővédelem-tan terminológiai problémáira, s még kevésbé célom, hogy az erdészettel többé-kevésbé szintén összefüggő olyan szakterületekkel is foglalkozzam, amilyen a dendrológia, az éghajlat, a faanyagismeret-tan, a fatechnológia, a geológia, a növényélettan, a vadászat- és fegyvertan stb. Az egyszerűség és az áttekinthetőség kedvéért megmaradok az általános erdészeti műszónál, illetőleg fogalomkörnél, s szaknyelvi részletkérdésekbe ezúttal nem bocsátkozom.

Hogy az embernek mindig is szoros kapcsolata volt az erdővel, az nem szorul bizonyításra. A viszony azonban az ember és az erdő között a fejlődés folyamán döntő módon átalakult. „A művelődés alacsony fokán álló, gyűjtögető ember még nem törekedett az erdei növénytakaró, az erdő megváltoztatására. Nem is volt eszköze hozzá. Kezdetben az ember életfeltételei az erdő függvényei voltak. (Később a fejlett mezőgazdaság az erdőt tette az ember függvényévé.)” (*Majner Antal: Erdőműveléstan I. A) Egyetemi jegyzet. Sopron, 1966. 11–2.*) [...] A tulajdonképpeni, szűkebb értelemben vett erdészetről, vagyis – értelmező szótárunkat idézem – az erdők művelésével, ültetésével, ápolásával foglalkozó termelési ágáról lényegében csak a múlt századtól kezdve beszélhetünk.

Persze csirájában – mint ez más szakterületeken is gyakori – sok minden már korábban is megtalálható. Gondolok itt az erdő-*óvók* tevékenységére, akiknek feladatuk az volt, hogy ügyeljenek az erdők vadjaira s általában gondozzák a királyi erdőket (*Hóman Bálint: MNy. 16 : 119; Majner i. m. 13*). Gondolok az 1426-i királyi utasításra, amelyben Zsigmond elrendelte, hogy a királyi erdőkből minden évben más-más részt kell kijelölni vágásra, s amely tehát az első erdőművelési jellegű intézkedés (*Lesenyi Ferenc: Erdészeti szakművelődésünk és felsőbb erdészeti szakoktatásunk történelmi alapjai. Sopron, 1940. 13*). Gondolok arra, hogy a bányák, kohók és a helyőrségek, katonai erődítmények faszükségletének állandó növekedése különféle, többnyire egy-egy városhoz kötődő erdőrendezési intézkedéseket tett szükségessé.¹

Gondolok arra, hogy – bár ritka kivételként – még erdő telepítésére vonatkozó kezdeményezésről is tudunk ebből az időből² továbbá gondolok Mária Teréziának 1769-ből származó

A legrégebbi magyar erdészeti tárgyú mű

...a magyar erdészeti irodalom is nem 1853., sem 1861-ben veszi kezdetét, mint eddig hittük, hanem igen is az 1656-dik esztendőben. Ezen tény nagy erkölcsi jelentőséggel bír, mert büszkén mutathatunk rá, hogy ime a sokak által gúnyolt irodalomnak múltja van, oly múltja pedig, melynek harmadfélszázaddal ezelőtt megjelent első műve s a mostaniak közt bizonyára még sikerülni fog felfedezni egyes jelenségeit.

A mű címe következő:

„Az Fenyőfának hasznos voltáról és az Sendely tsinálónak kellemetes és hasznos munkájokról való História. Melly szerzetett és mostan kibotsáttatott Oroszhegyi Mihály Deák által. An. 1655.” A végén: „Nyomattatott 1656. esztendőben”.

Nyelvezete bár ósdi s laza mondatszerkezetű, mégis könnyen érthető, jó, magyaros s különösen műkifejezései helyesek.

A munka az erdélyi nemzeti múzeum által lett kiállítva s mint unikum feltüntetve.

Bevezető sorokban a szakirodalom elhagyottságát emeli ki, mondván:

„Minden rendek látván miként munkálkodnak hivatalyok szerint dolgokban eljárnak de csak az Poéták semmit nem újítanak, az fák hasznáról semmit is nem irnak”.

Ezen bajon óhajtván segíteni, következőleg folytatja:

„Im én előveszem kis papyrosomat, az után keresem elapatt tentámat és beléje mártom megszáradt pennámat az Fák-ról szállani készítem Musámat”.

Eltelven ennyi sok minden előnytől s használhatóságtól, véleményt mond a fenyőfának a többi fák közti helyzetéről.

„Titulussát azért im ezt adom annak, Mivel malommester átsoknak hadnagyok, szárnyas madaraknak az Súlyom az urok, az fene vadaknak Oroszlány királyok, az Fákknak Fenyő fa legyen a Tsászárok.”

...a második részben a zsindelykészítés kellemetességét emeli ki,

„Jó Sendely tsinálók lám megditsérélek, a töb műveseken hátol nem tévélek, sőt ez munkátokért földig emelélék, ne feledkezettek tu is rólam kérlek.

De mindnyájan, kik itt Zetelakán laktok, az Sendely tsinálást kik gyakorollyátok, vagy száz száz Sendellyel meglátogassatok, azt jó kedvel vészem tőletek ha adtok.

Ha ki penig Sendelyt adni nem akarna s az Fenyőbe menne, törjék az Szána, a Fejszjének is szakadjon el nyaka, s az Fenyőfa lomja hullyon az nyakába.”

Dietz Sándor

(EL 1882. augusztus 679. oldal)

¹ A legrégebbi adatok Sopron városának 1496 és 1541 közötti jegyzőkönyveiben lelhetők fel. Ezek szerint Sopronnak már a középkor végén volt védett, illetőleg zárolt erdeje. Ez öregebb fákból állott, és belőle csak engedéllyel lehetett fát vágni (Erdészeti Lapok 77 [1938]: 1064–78; *Lesenyi i. m. 35*). Debrecen szabad királyi város pedig 1642-ben szabályrendeletet hozott az erdei kihágások ellen. Ebben többek között ezt olvashatjuk: „Az Nagy erdőre is penig sub poena specificata, az hol elvágta volt, az disznókat ne bocsássák, hogy az vágáson indult facsemetéket ne eradicalják s ki ne hanyják. Az hol penig az kezükkel töregetett fa a pásztoroknak elégséges nem leszen, az gazdájok másképpen szerezzenek fát nekik” (*Tagányi Károly: Magyar Erdészeti Oklevéltár 1 : 452*).

² *Teleki Mihály*, Erdély kancellárja 1683-ban uzdi-szentpéteri tisztartóját fűz-fák ültetésére utasítja, megelőzve ezzel a Németországban csak a XVI-II. század elején lábra kapott és onnan később hozzánk is áterjedt ilyen irányú mozgalmat (*Tagányi i. m. 1 : 604; Lesenyi i. m. 41*).

nagy jelentőségű erdőrendtartási rendelkezéseire, majd egy évvel később az erdészetnek a Selmechányai bányászati tanintézet tantervébe általa elrendelt felvételére stb. Ez utóbbi mozzanat azonban – legalábbis hatását tekintve – már átvezet bennünket az erdészet újkorához, XIX. és XX. századi történetéhez. S ez vezet el bennünket magához az erdészeti szaknyelvhez is.

Ugyanis szorosabb értelemben vett magyar erdészeti szaknyelvről csak a XIX. század közepe óta beszélhetünk. Megint csak nem azt mondom ezzel, hogy korábban magyar nyelvű erdészeti szakirodalom egyáltalán nem volt. Némi túlzással a „szakirodalom” kategóriájába utalhatjuk már az *Oroszbegyi Mihály* deák által 1655-ben kiadott, népszerűsítő célú verses művet is („Az Fenyőfának hasznos voltáról és a Sendely tsinálóknak kelemetes és hasznos munkájokról való história”; vö. *Dietz Károly*: A legrégebb magyar erdészeti tárgyú mű: Erdészeti Lapok 21[1882]: 679–88). Rendszeresebben, tervszerűbben azonban csak a XIX. század első felében jelennek meg magyar nyelvű erdészeti munkák, s tudományos igényük tekintetében még ezek sem vetekedhetnek a későbbiekkel. Tudománytörténeti szempontból – mint rövidesen olvasóim is látni fogják – ezúttal célszerűbb lesz visszafelé haladni az időben. A múlt század második felének nagy jelentőségű erdészeti munkáiról – amelyek időben és a maguk tudományszakán belüli értékükben nagyjából megegyeznek, egybeesnek a Nyelvtörténeti Szótárral vagy *Simonyi* határozó-, illetőleg kötőszó-monográfiájával – itt nem feladatom szólani. *Beiwinkler Károlynak* Pesten, 1853-ban megjelent, Erdőgazda című munkáját azonban nem hagyhatom említetlenül, már csak azért sem, mert az erdészeti szakirodalomban hosszú ideig ezt tartották az első magyar nyelvű erdészeti munkának. Így vélekedik például *Vadas Jenő* A Selmechányai m. kir. erdőakadémia története és ismertetője (Budapest, 1896.) című, igen gazdag anyagot tartalmazó könyvében (364), s az ő nyomán mások is így emlegetik ezt a kiadványt. A magyar nyelvű erdészeti szakmunkák sora azonban semmiképp sem ezzel a könyvvel kezdődik. Mint *Fekete Zoltán* rámutatott az Erdészeti Lapokban (61[1922]: 139–41), ezt hat évvel megelőzi a Budán 1847-ben *Tomaschek Ede* által kiadott „Erdőkormányzási tan és kiszámítási kulcs az erdészetnek minden ágaihoz általában...”. Fekete szerint (i. h.) „ez a legrégebb önálló erdészeti szakkönyv, mely magyar nyelven jelent meg”, azonban még ez a megállapítás is elhamarkodottnak bizonyult. *Bund Károly*, az Erdészeti Lapok egykori szerkesztője két még korábbi munkát említ Fekete cikkéhez fűzött szerkesztői megjegyzésében: *Egloffstein Bélának* „Vélemény, mely a magyarországi erdők belső igazgatását tárgyalja” című 1846-ban, valamint *Witsch Rudolfnak* „Útmutatás” című, szintén erdészeti tárgyú, 1825-ben kiadott művét. S még ezzel sem ért véget a sor. A felsorolt munkák közé feltétlenül odatarozik a páratlanul sokoldalú *Bolyai Farkasnak* „Erdészeti csonka munkája 1820-ból”, amelyet jegyzetekkel ellátva *Kintses József* adott ki, feltehetőleg 1911-ben, s amely egyelőre az élen áll a magyar nyelvű erdészeti szakmunkák időrendi sorában. [...]

Bolyai Farkasnak két jelentős matematikai munkáját még ebben a nem teljes felsorolásban is több mint fél tucat – mutatis mutandis szintén jelentős – szakkönyv előzi meg, ugyanannak a szerzőnek töredékes s nem is a legtudományosabb igényű erdészeti munkája ellenben az erdészet szakterületén belül az időrendi lista első helyén áll. Vagyis általánosságban igaz ugyan az, amit *Kovalovszky Miklós* ír, hogy tudniillik „magyar nyelvű tudományunk megteremtése lényegében a nyelvújítás műve”, s hogy „Az előző lassú, szórványos magyarázó folyamat a XVIII. század végén mozgalommá sűrűsödik, erősödik, a XIX. század első felében pedig általános jelenséggé válik” (RefNyelv. 310), ehhez azonban hozzá kell

Erdészeti műnyelvünk érdekében

Magyar erdészeti műnyelvünk lételet tagadhatatlanul az „Erdészeti Lapok”-nak köszönheti. A ki egybehasonlíttja azoknak 1862. évi folyamát az ideivel, oly haladást fog tapasztalni, a melylyel meglehetünk elégedve. Évről-évre, füzetről-füzetre észlelhető a könnyebbség, önállóság, tisztább magyarság az irányban; helyesebb és magyarosabb szavak merülnek föl újra és újra. [...]

A szerkesztőség e tekintetben soha sem tanúsított szűkeblőséget, és ragaszkodást a régihez vagy önalkototthoz; hanem műszavaink folytonos megrostálásnak voltak alávetve, s ebben az erdészeti akadémia tanszemélyzete is tevékeny részt vett.

Fájdalom, hazánk nyelvészei szerény törekvéseinket nem méltatták eléggé; magunkra valánk folyvást hagyatva. [...]

Könnyű kifogásokat találni, könnyű minket megróvni, hisz mi nem vagyunk nyelvészek! És mégis egy szakot kelle átültetnünk a magyar irodalomba, a melyre roszakaróink azt mondogatták: nem lesz ura annak a magyar nyelv. Mi megmutattuk, hogy ura lett. És mely magyar nyelvész vett magának fáradságot az erdészeti magyar műszótárt a magyar akadémianak bemutatni? És ki vállalkozott annak megbírálására?

Volt valaki a hazában, ki nem sürgette volna a selmezi akadémia megmagyarosítását? És midőn az, öt év előtt egycsapással, megmagyarosított: volt-e valaki, a ki azt érdemül róta volna föl? Pedig nekünk, kiknek ezt ki kellett vinnünk nyomról-nyomra, kelle megküzdenuk minden szóval, minden kifejezéssel. Mi volt jutalmunk: rengeteg hallgatás, vagy tanítványaink részéről gyakori gúny, kétely, gáncs. [...] Alkalmam volt gúnyos megjegyzéseket olvasni egy napi lapban a kereskedelmi ministerium alkotta néhány szóra, de csak gúnyt, jóakaró útbaigazítást nem. [...]

Foglalkozunk tehát mi; az elhagyottság új sarkantyú legyen; legalább, ha némileg jó lesz az, a mit létrehozunk, *magunknak köszönhetjük*.

E célra mindenekelőtt szükséges, hogy szaktársaink nagyobb figyelemmel kísérjék irodalmi fejlődésünket, megjelenő műszavainkat [...]

[...] bátor leszek ily általam anathemára méltónak talált szavakat bemutatni.

Újbólitás, Verjüngung. Talán a magyar előtt e fogalom ismeretlen? Korántsem, pl. *a fürdés után tökéletesen fölüjultam; egészen fölüjülva érzem magamat* stb. Mondjuk tehát: *fölyulás, fölyujítás, fölyujul, fölyujító vágás, fölyujult tér, erdő*. én az *ujbólítás* szót elfogadom, ha mutatja valaki párját a magyar nyelvben, a midőn ragozott melléknévből képzett nyelvünk igét, főnevet. [...]

Ha valamely erdő lehulló magjából fölyujul, azt mi *vetényülés*-nek nevezzük; persze jobb lett volna mondani vetül, de azt már elfoglalták előlünk : jelent *projiciáiódik* sat. Vagy jobb lenne *önvetődés*, vagy *vetődés?* (pl. ezen tér bevetődött, t. i. az álló erdő maga vetette be ezen területet.) Kérem nyelvész urak, döntsenek! [...]

Mile, bogsa, máglya. Az első a német *Meiler*, sőt inkább a szlávositott *mila* szóból rontatott; *bogsa* román szó, *máglya* pedig, Scheiterhaufen. Én hasonlóan a *boglya* szóhoz, melylyel a szenitendő szénrakás nagy hasonlatossággal bír, a megegyező *dom* gyökelemből a *domlya* szót alakítottam; tehát *fekvő, álló domlya, domlyaszenítés, domlyaszén* stb. [...]

Illés Nándor

(EL 1873. december, 437. oldal)

tennünk, hogy az erdészet szaknyelvében mindez néhány évtizedes késéssel, fáziseltolódással következett be.

Ugyanez a szótárak vallomása is. „Szótárirodalmunknak a felújulás kora előtti és a felújulás-reformkori szakaszát olyan megkülönböztetéssel választhatjuk szét, hogy amannak jellemző törekvése a magyar nyelvnek idegen nyelvek megfelelőjeként való számbavétele és ez által a nyelvtanítás, – emezé az

idegen nyelvekkel való párhuzamosítás háttérbe szorításával, sőt mellőzésével a nyelvművelés, majd különösen később a magyar nyelv tudományos megismerése” – írta *Pais Dezső Gáldi László* nagy szótárirodalmi monográfiájáról készített opponensi jelentésében (Gáldi: Szótár. 509), s ezt a megállapítását Gáldi is megerősítette (i. m. 501). Nos, ez az említett határvonal, amelyet időben – és persze csupán nagy általánosságban – a

Az erdei fák régi magyar nevei

Hazánk történelmi kutforrásainak tanulmányozásával foglalkozván, több rendbeli s egymástól különböző kutatási céljaim egyike az is volt, hogy minden olyan adatot, mely csak távolról is hazai erdészetünket érinti, feljegyezhessek. Igaz, hogy nem kötöttem volt ezen fáradságomhoz vérmes reményeket, s hogy még mindamelllett, hogy kevés eredményt vártam ezen eljárásomtól, annyit sem értem el vele, a menyinyit reménytettem; mégis, a tömérdek mennyiségű régi oklevélből, melyeknek tanulmányozása nem egy év fáradságos, de élvezetteljes műve vala, imitt-amott jutott egy-egy kis adat, egy kis fény sugar régen mult századok homályába burkolt ős erdeinkre s azok kezelésére, s a mi több, bizton reménylhetem, hogy még fognak adataink szaporodni. A mit ezúttal szerencsém van a szives olvasónak bemutatni, tulajdonképen nem egyéb pusztá neveknél, különféle fák és cserjék, részben ismeretes, sőt ma is használatban lévő, részben azonban kevésbé ismeretes, sőt talán érthetetlen, megfejthetetlen elnevezései. [...]

[...] A pécsváradai apátság adományozott birtokairól szóló oklevélben az 1015-ik évből a következő neveket találok: *Sylfa, Thulfa* (Szilfa, Tölgyfa). [...]

[...] *Nadajfa* (Nadályfa) ez ugyanazon helyesírással egy 1226-iki oklevélben is fordul elő, tehát 211 évvel utóbb.

Ethulfa, ez ugyan valószínűleg tölgyfát jelenthetett, egy sorral feljebb azonban „*Thulfa*” fordul elő, miért tehát ezen eltérés? Vagy az oklevél tollba mondásánál „egy tölfa” akart volna ez lenni, a mit talán a magyarul nem jól értő írnok így vélt bőrhártyára megörökíthetni? Ugy hiszem, nehezen eldönthető kérdés. [...]

[...] A tölgyfa ilyen variánsok alatt fordul elő a XI-ik, XII-ik és XIII. században: *Thulfa, Twlffa, Thwel, arbor Tul, Tugefa, Tulgfa, Twl, Tyulfa, Teulfa*, és a XIV-ik században már *Thölfá*-nak iratlik. 1292-ben előfordul egy *Tolgbocor* (tölgybocor). [...]

[...] A XIII. és XIV-ik században a bükkfa így iratott: *Bicfa, Bikfa, Biku, Byk*; mindazonáltal 1223-ból akadtam egy bükkfára, ez így van írva: *Nusebik* „fagus”. [...]

[...] áttérvén a cserjékre, bokrokra, 1256-ban találunk Somogy megye déli szélén egy határhompot „sub arbore *buzfa*” Ez első pillanatra ugyan a bodza–bozza, vagy éppen somogyi kiejtéssel szólván, bozdafára emlékeztet, de lehetne, hogy *burfa* is lappangna alatta, és mindazonáltal az éppen azon vidéken ma is a „juniperus communis”-nak egyedüli magyaros elnevezését vélem alatta felismerni, t. i. a *búsfenyőt* vagy *búsfát*. Ugyanezen határjárásnál feltűnő a sok berkenye, három helyen berkenyék képezik a határt, feltehető tehát, hogy elterjedt fanem volt, itt így van írva: „arbor *berekenefa*”; máshol *Berekene, Berekune, Bereknye* arbor, *Bereknefa, Berkene, Berkenye*-nek van írva.

A mai reketyét így találom írva 1217-ben, 1297-ben sat.: *Rakata, Racatia, Rakatyafa, Rakatyahbukur, Rakatyás-mocsár, Rakatias*; nyitramegyei Surány melleti erdő, *Rakatyastho*, de meg egy 1291-iki turóczmegyei határleírásban arbor *bakatyafa* is fordul elő. [...]

[...] Seg, Billege és Vásony határjárásában 1233-ban sűrűen fordulnak elő a magyalfák, „arbor *Mogial*”, azonban

Mogol-nak és *Mogyol*-nak is iratlik. Jászay „A magyar nemzet napjai az arany bulláig” című munkájában Magyar alatt egy tölgyfanemet ért, melynek makkja ehető.

Ihor, Juhar sűrűen fordul elő a XIII-ik s XIV-ik században. Trencsénmegyében 1417-ben egy hegy említettik, melynek neve *Javorffa*. [...]

[...] A gyertyánfa ily variánsok alatt fordul elő: *Gartan, Gyrtian, Gertanfa*, továbbá *Jarcan, Ircan, Gurtagfa, Jurkenafa*, mely utóbbi nevekhez némi kétely is férhet.

A nyirfa *N i r f a, N y r f a, Ny r*-nek iratott, s neve éppen oly ismeretes volt az alsó vidéken, mint Zólyom megyében, a hol szintén csak magyar neve szerepel a határjárásoknál.

Az égerfa, vagy a mint Somogyvármegyében szokás hívni, berekfa, *Egörfa, Egurfa, Egerpha* névvel birt már a XI-II-ik században is. 1216-ban még egy határt jelölő *Nogger*-ről is van szó. [...]

[...] *Vadkörtyél* a XIII-ik században is a mai helyesírással iratlik.

Saarkörtiel 1258-ban.

Vrskurthuel nevű két körtefát találunk IV-ik László király idejében, az Esztergomról Budára vezető ut közelében, melyek határt jelölnek.

Mezeskurthuel (mézes körtvény) állott 1422-ben baráti, máskép Szent-Iván nevű föld határán; nem messze ezen körtefától pedig állott egy *Piros almafa*.

Remetekörtél-lel találkozunk 1325-ben. [...]

[...] II-ik Rákóczi Ferenc fejedelem udvarmesterének, Ottlik Györgynek naplójában azt olvassuk, hogy ama Trencsén- és Nyitramegyék Zay-Ugrócz és Baántól a vesztenczi völgy felé nyúló vidék neve „Fenyér” volt, ma is még ott dominál az erdei fenyő; vagy nem neveznök-e el talán, ennyi érv mellett mindörökre fenyérnek? 1255-ből olvasunk „arbor *Luchfenew*”-ről, szepesmegyei Myloy nevű föld határjárásában, s bár régente igen sokszor irtak volt cz helyett ch-át, mégis úgy látszik nekem, hogy eredetileg nem volt az *lucz*, hanem *lúcsfenyő*, hisz a nép helyenként még ma is így nevezi, s előttem fekszik egy újságbeli hirdetmény, a melyben valami új nevű honpolgár (így) faraktárát ajánlja, s gerendáit és szarufáit, tölgy és – lúcsifából. – De a lúcsfenyő hazájában a határjárások fáradságos voltaknál fogva ritkák lehetnek; én csakis ezen egy oklevélben akadtam *luchfenew*-re. Más *Fenyő, Feneufa, Fenyefa, Fenyew* erdő Sáros megyében, *Fenőmál* sűrűen fordul elő a XIII-ik, XIV-ik században és később; az volna tehát meghatározandó, ha, a mint az én meggyőződésem, az erdei fenyő s ebből álló erdő fenyérnek neveztetett hajdan, s ha *lúcsfenyő* a mai *lúcsfenyőt* jelentette, milyen túlelvélű fanemre alkalmaztatott volt a „fenyő” kitétel? [...]

[...] Még ilyen faneveket is találtam mint *Juna* és *Jua*, de semmi támaszom nem lévén, nem tudtam hová sorolni, továbbá *Wenuz*-fa, a mi a kerges szilfának mai nevének (legalább Somogy megyében) megfelel t. i. *Veniczfa*.

Közli: Szerémi
(EL 1882. július, 857. oldal)

XIX. század fordulójára, az 1800 körüli évekre tehetünk, az erdészet területén bizony csak jó fél évszázados eltéréssel húzható meg. [...] Nos, az erdészetnek, ennek az akkori erdősültségi (szakszó!) viszonyainkat tekintve nagyon is jelentős s egyáltalán nem „új” területnek a szakszótára, a *Divald Adolf* és *Wagner Károly* által szerkesztett Magyar–német és német–magyar erdészeti műszótár csupán 1868-ban jelent meg Pesten, s hogy egyáltalán napvilágot látott, az is csupán a szerzők lankadatlan buzgalmának és ügyszeretetének köszönhető. Nézzük meg hát, vajon mi az oka ennek a késésnek, ennek a más szaktudományokkal összevetve nagyon is szembetűnő elmaradásnak?

A válasz a tények ismeretében nagyon könnyű, sőt magától értetődő. Az ok az, hogy az erdészet nálunk egész a múlt század második feléig nem számított nemzeti tudománynak. Pontosabban annak számított, de nem magyarnak, hanem németnek, s az osztrák uralkodó körök az erdészetnek ezt a jellegét igyekeztek is minden erővel megőrizni, tartósítani. Csupán néhány tényt sorolok fel. [...]

Az egyik legjelentősebb, s német és osztrák erdészek közvetítésével a hazai erdészetre is nagy hatással levő szakkönyvnek, *Friedrich August Burgsdorf* Forsthandbuchjának például első kötete 1788-ban, a második 1796-ban látott napvilágot.

Az 1758-ban *Mária Terézia* által alapított Selmechányai bányászati akadémia kötelékében a bécsi udvari pénzügyi hatóságok javaslatára 1808-ban önálló erdészeti tanintézet létesült, sőt 1846-ban bele is olvadt az anyaintézménybe, s az egyesülésből megszületett a Bányászati és Erdészeti Akadémia. A magyarországi erdészet fejlődésére ez rendkívül pezsdítő, sőt döntő hatással volt, a magyar erdészeti szaknyelvre azonban nem, mivel az erdészettan tanárai, a szakirodalom tanúsága szerint minden elismerést megérdemlő *Wilckens Henrik Dávid*, továbbá *Feistmantel Rudolf* idegenek voltak, előadásaik nyelve pedig német. [...]

Amikor 1860 táján a magyar erdészeti szakirodalom két úttörője, *Divald Adolf* és *Wagner Károly* „A magyar erdészeti irodalom ügyében” (megjelent 1861-ben a Vadász és Versenylapban, a Gazdasági Lapokban, valamint külön füzetben), egyszerűs mind a „megalkotandó magyar erdész-egylet útjának üdvös eszmecserék általi egyengetése” kérdésében emelt szót, az osztrák körök eleinte nem is vették komolyan kezdeményezésüket. A Bécsben megjelenő Allgemeine Forst und Jagd Zeitung 1862. évi 4. számának névtelen kommentátora például – magyar fordításban – így ír (21): „...*Divald* és *Wagner* urak irányzatától egyáltalában nem kell félni, mivel az erdészeti szakemberek között az új magyar erdészeti egyesülethez kevés hívet fognak találni”. Később azonban, amikor *Divald* és *Wagner* fáradozásai kezdték megteremni gyümölcszeit – gondolok itt az immár önálló Országos Erdészeti Egyesület 1866-ban történt megszületésére, a már említett műszótárra, a Selmechányai akadémiaán a magyar nyelvű oktatás bevezetésére 1867-ben stb. –, már nyoma sem volt a lebecsülésnek, s inkább igyekeztek gátat vetni a mozgalomnak! Ezért helyezték át *Wagner*t a magyar erdészet fellegvárából, Selmechányáról Nagyváradra, s ennek következtében kényszerült *Divald* is Vukováron magánszolgálatba lépni. Azonban már mindez nem volt elegendő a magyar erdészeti szaknyelv rohamos fejlődésének megállítására.

Az eddig előadottak, úgy érzem, felmentenek attól, hogy most akár csak felsorolásszerűen is összefoglaljam a magyar erdészeti szaknyelv kialakulásának, az e szaknyelvért vívott harcnak főbb szakaszait, állomásait, hiszen ezek jó néhányára már utaltam dolgozatom eddigi részében. Azonban még vázlatosnak sem volna tekinthető ez a kép, ha nem egészíteném ki legalább egy-két ecsetvonással. Ezért a továbbiakban még külön foglalkozom három kérdéssel: az Erdészeti Mű-

Az „erdészeti műszótárhoz”

[...]Azon közönyösség, mit mi magyar erdészek teremtendő műszótárunk érdekében elkövetünk, valóban előttem is megfoghatatlan rejtély és pedig anyival is inkább mert nekünk első rendű feladatunk tiszta, szabatos és nem mesterkélte erdészeti műnyelvet teremteni. Minekünk nem szabad ott meg állani, a hol hazafias jellemű derék szaktársaink úttörőkként megállapodtak; nekünk haladnunk kell előre, gyűjtenünk megfeszített szorgalommal, hogy egy jeles, kimerítő és igazán magyaros kifejezésű műszótárt előmutathassunk. Csak talpra esett műnyelvel írhatjuk meg tudományunk tanait úgy, hogy azok tessenek, az olvasóra vonzerővel hassanak, e nélkül – soha, és ennek nélkülözhetetlen alapja feltétlenül a műszótár. Előre tehát édes hazánk minden vidéken lakó szaktársak és ügybarátok, gyűjtsünk minél több és minél magyarosabb műszót, hogy megmutassuk, miszerint nyelvünk életképessége oly erdészeti műszótárt is képes teremteni, mint bár a külföld német nemzete.

Hogy milyennek kell lenni a műszónak, azt *Greguss Ágost* egyik remek beszédében már rég meg mondta. Olyan: hogy – ha magyar – magyaros legyen, mert a magyar tudományos nyelvnek nemzeti jelleműnek kell lenni és akkor szép, ha népszerű. A műszó legyen tehát egyszerűs mind népszerű is, és nem mesterkélte. A tudományt, – főleg az erdészeti – szoros összeköttetésbe, közlekedésbe kell hozni az étellel és azon iparkodni, hogy a szó egyszerűs mind a fogalmat is kifejezze. *Omne nomen habet omen*. És ezt leginkább az élet nyelve nyújtja. A műnyelvre nézve tehát főszabály, hogy: *amire régi szó van, arra újat nem kell teremteni, illetőleg kieszakolni*. [...]

[...] engedje meg e lapok tekintetes szerkesztősége, hogy ahhoz (a szótár ügyéhez) én is egy pár gyűjtött szóval járulhassak.

Alom. Streu.

Burján. Unkraut.

Bozót. Schilfiger Ort.

Bokrétafa. Rosskastanie, Aesculus hypocastaneum.

Bujtani. Ablegen, absenken.

Csira. Zwitter.

Fövény. Der Sand.

Gyom. Unkraut, Gatgras.

Gyanta. Harcz. Pech, Colofonium.

Galy. Ast.

Gánzsás. Der Abstosser. Az usztatásnál használó oly egyének, kik az uszafákat, melyek a partokon esetlegék folytán fennakadnak, eszközök segélyével ismét az uszamederbe terelik. Felszabadítják az uszafákat.

Kalodafá-nak nevezik, Borsod-Ung és talán Zemplén-megyében is a nagyobb teriméjű szélöntvényeket az erdőben, a melyeken keresztül gázolni nagyon bajos.

Mézga. Der Gummi.

Potyogni. Midőn az érett egészséges tölgyemakk lehull, lepotyog. Talán jobban hangzik, hogy potyog a makk; mint csepeg a makk és úgyhiszem, hogy az első kifejezéssel egyszerűs mind a fogalom is jobban van kifejezve.

Táv mérő. Distanzmesser.

Ugar. Die Brache. Ugarolás a talaj javítás egyik neme.

Villafa. Gabelholz.

Hogy e szók közül van e az erdészeti műszótárba való felvételre egypár alkalmas, azt már bírálják meg a kompetensek, mert én nyelvész nem vagyok.

Frank Pál

(EL 1872. november, 431. oldal)

szótár hatásával, a Selmechányai erdészeti akadémia szerepével és az Erdészeti Lapok jelentőségével.

Nem kétséges, hogy *Divald* és *Wagner* óriási szolgálatot tettek a hazai erdészettudományak a már többször említett műszótár kiadásával. Pedig szinte elképzelhetetlenül nehéz dolguk volt. Nemcsak egy új, hiányzó szaknyelvet kellett megteremtíteniük, hanem még sokak közömbösségét, értetlenségét is le kellett győzniük. Ők maguk mondják el – nem minden keserűség nélkül – munkájuk bevezetőjében, hogy midőn 1862 elején 200 példányban széjjelküldték az erdészet német műszavait, nem gondolták, hogy az ilyen módon megkérdezett szakembereknek csupán egyhatoda siet segítségükre a németül kifejezett szakmai fogalmaknak esetleg számba vehető, például a nép ajkán élő magyar nyelvi megjelölésében, s még kevésbé gondolták, hogy a beérkezett válaszoknak oly csekély hányada lesz csak valóban értékes, hasznos nyersanyag. Ők mindenesetre még sokszorozottabb buzgalommal dolgoztak, jól tudván, „mily nehéz egy megrontott műnyelvből a rossz szavakat, ha már forgalomba jöttek, kiirtani” (idézet az előszó számozás nélküli lapjáról). S később, műszótárunk megjelenése után már a magyar erdészársadalom is egyre lelkesebben vett részt az erdészeti szaknyelv további magyarításáért, fejlesztéséért vívott harcban. Erre mutat, hogy az Erdészeti Lapok szerkesztősége „Adatok az erdészeti műszótárhoz” címen külön rovatot tartott fenn, illetőleg vezetett be a műszóhasználati kérdések megvitatására (vö. Erdészeti Lapok 26[1887]: 1062–4).

A Selmechányai erdészeti akadémia történetének szintén van néhány olyan mozzanata, amelyet a magyar erdészeti szaknyelv kialakulásának vizsgálatakor nem lehet szó nélkül hagyni. Így okvetlenül megemlítendő, hogy bár az oktatás nyelve 1867 végéig minden igyekezet ellenére német maradt, 1848-ban *Lázár Jakab* „Bánya Akadémiai Erdészet Tanári Segéd” magyar nyelven kezdte meg előadásait, s így, noha úttörő kezdeményezése csak néhány hónapig maradhatott fenn, ő az első magyar erdészeti tanár (*Vadas* i. m. 76). Említésre érdemes, hogy tíz évvel később *Wagner Károly* volt az, aki mint az akadémia akkori segédtanára megpendítette tanítványai előtt „az erdészeti magyar irodalom megteremtésének eszméjét” (*Vadas* i. m. 132–3), s újabb tíz esztendő múlva ugyancsak ő az akadémia az erdészeti szaknyelv magyarosítására irányuló törekvések irányítója, összetartója. Mint már említettem, ekkor végre valóra vált *Lázár Jakab*, *Wagner Károly* és mások régi álma.

Hosszú huzavona után megvalósult a Magyar Tudományos Akadémiának az a javaslata, hogy „az erdészeti akadémia a magyar előadások már az 1867/68-ik tanév első felében lépjenek életbe” (*Vadas* i. m. 120). Wagnert kinevezték rendes erdészeti tanárrá, s neki múlhatatlan érdemei vannak abban, hogy ettől kezdve végérvényesen a magyar nyelv vonult be a Selmechányai akadémia falai közé. Kezdeményezésére minden péntek délután – a heti előadások és gyakorlatok ugyanis péntek délután befejeződtek – összeültek a tanári kar tagjai: *Wagneren* kívül *Lázár Jakab*, *Fekete Lajos*, *Nikel (Szécsi) Zsigmond* és *Illés Nándor*, s szaknyelvi tanácskozást tartottak. A hét folyamán mindnyájan följegyezték azokat a munka közben felmerülő szaknyelvi, terminológiai problémákat, amelyekben egyedül nem tudtak dönteni vagy eligazodni, s ilyenkor együttesen, sokszor igen szenvedélyes, részletekbe menő vitában, de mindig baráti, bajtársi légkörben alakították ki az attól kezdve mindegyi-

Részlet egy műszótári javaslatból

Döbön: bödön, fenyőfa edény, vajat és túró tartanak benne és egy darabban kivájt üres törzs, melyet források fölibe alkalmaznak, (köpü);
dorkó: kupa, ivóedény fából;
dufa: vékony rúdra illesztett hosszú lépesvessző madárfogáshoz;
dühent: suhint, vág;
dörömb: dombos hely, se magas, se sík;
dudú: bodony, bödön;
döng: fatörzs, mely nincs elhasogatva;
dudafa: eperjfa;
daránicza: hosszú deszkazsindely;
dolgosok: munkások;
dollani, dolhadni: korhadni;
dirib-darab: aprólék, apró darab; jó darab tartománya van = szép darab birtoka van;
dócz: dúcz, púp;
dömlök: hüvelykujj;
dúság: dúlás, pusztulás (fejsze által) az erdőben;
Estáp: ostor, vessző, horogestáp (gyertyán és mogyoró suhángok);
élet: termés; élés; legelő;
előded: elő, ős; elődedin levő: elején levő;
egy járást: egyszerre;
esztrenga: szűkhely, hol a juhokat hajtják egyenkint fejésre;
életmagra kap; egy ereszkedő jobb száz kapaszkodónál;
eleven szén = parázs zsarátnak;
emelcső: felvonóhíd (Schlagbrücke).
Forramat: forrás;
feles: számos;
folyamik: gyűl;
furatos: valamely verő-eszköz (Prügel);
fányós: az út, mikor nagy sár van;
fáguru: favágató, favágó törzs;
fenkő: fenőkő;
farda: ferde (növére pd. dinynye, gyertyánfa);
felesedni: párosulni (állatokról);
fokódik: szárad (a föld);
fuatog: fuvatag, hófuat;
fürgetű, fűrgetyü, fergetyü; ajtóra fordítható zár; így hívják a tengely (szekérben) felett levő fát is;
famacska: bak;
forús: fuvaros;
fondor: gesztenyének tüskés hüvelye;
fekés: fekvés;
fakó: vasalatlan (kerék vagy szekér);
furkoly, vilházat, mereklye: apró buglya; *kéfa:* szarufa;
favágító: favágó hely;
fiókozni: a fattyuhajtásokat kivágni;
fakepe: papi failletőség;
fülled: érik, erjed.

Újlaki István, erdész gyűjtéséből
(EL 1874. március 141. oldal)

kükre kötelező közös véleményt. Ezeknek a pénteki összejöveteleknek a kortársak vallomásai, valamint a résztvevők közül *Fekete Lajos* és *Illés Nándor* emlékiratai, följegyzései szerint – amelyek *Vadas* munkája részletesen ismertet – rendkívül nagy összetartó erejük s az egész erdészeti szaknyelvre kiterjedő jelentőségük volt. Most, amikor éppen egy évszázada annak, hogy az erdészet tudományában magyarrá lett az oktatás nyelve, s ezen keresztül véglegesen magyarrá vált az egész erdészeti szaknyelv, úgy gondolom, nem árt, ha mi, a kívüllálók is ke-

³ Erről *Szily Kálmán* 1908-ban így írt: „Az Erdészeti Lapokban (1862) *Divald* és *Wagner* közölték először a »sámling«-nek ezt az ügyetlen fordítását ... A magkereskedők az ő árjegyzékeikkel úgy elterjesztették, hogy ma már a paraszt kertészek is hangoztatják.” (NyUSz.)

gyelettél és tisztelettel emlékezünk az erdészet száz évvel ezelőti eseményeire, köztük ezekre a péntekdelutánokra is. [...]

A harmadik olyan kérdéskör, amelyről okvetlenül szólnom kell ebben az áttekintésben, az Erdészeti Lapok megjelenése s magának a folyóiratnak a szerepe. A lap Divald és Wagner 1861-ben közzétett felhívása nyomán, amely egyúttal előfizetési felhívás is volt, 1862-ben jelent meg – akkor még „Erdőszeti Lapok” megnevezéssel –, s bár az Országos Erdészeti Egyesület hivatalos közlönyévé csak 1873-ban lett, megalakulásától fogva az erdészeti szakirodalom legfőbb fóruma volt. Hogy a szaknyelv kérdéseivel később sem szűnt meg foglalkozni, sőt igyekezett élesíteni, fölkelteni olvasóiban az ilyen irányú érdeklődést, arra igazolásul csupán néhány cikkét említem: „Írjunk magyarul!” (Erdészeti Lapok 56[1917]: 484–5); „Szaknyelvünk magyarsága” (76[1937]: 299–300); „Magyar erdészeti szakkifejezések” (76: 515–24); „Műszaki magyar nyelvünk” (77[1938]: 186–90); „Magyar erdészeti szakkifejezések” (77: 522–6) stb. [...]

Végezetül még egy-két szót, most már nem erről a szaknyelvről általában, hanem magukról az erdészeti műszókról, szakkifejezésekről! Sokan talán azt gondolják, hogy az erdészet magyar terminológiája, mivel oly későn született meg, s mivel oly szorosan a német műszókincs árnyékában alakult ki, mindmáig eléggé zavaros, fejletlen, egyenetlen. Kívülálló létemre is bátran kijelenthetem: erről szó sincs! Igaz, az úttörő jellegű Erdészeti Műszótár hatására elterjedt s immár végleg gyökeret vert az erdészet nyelvében néhány olyan sikerületlen képzésű szó is, amilyen az *elegyetlen* ‘egyfajú, egyfafajú’, a *sudarlós* (a Műszótár meghatározása szerint ‘oly fa, melynek vastagsága derekától sudara felé aránytalanul csökken’) vagy a *magonc*. Az is igaz, hogy a más forrásból, később meghonosodott kifejezések között is vannak hibásak, logikátlanok, pl. a szabályos *gyérités* mellett az *öngyérités*

és az egyszerűbb és kifogástalan *gyérités* helyett. Olyan szaknyelv azonban, amelyben csak kifogástalan kifejezések vannak, nem létezik, s az erdészet nyelve, összehasonlítva más szakterületek, tudományágak szókincsével, a legjobban ápoltak közé tartozik. A múlt század (itt a XIX. – A szerk.) közepén még létkérdés volt az erdészeti szaknyelv művelése, hisz enélkül az egész hazai erdészeti tudomány elsorvadt, sőt igazában ki sem fejlődött volna. Nos, alighanem az erdészeti szaknyelv önállóságáért, épességéért vívott akkori harcok áldásos következménye, hogy a magyar erdészeti tudomány a szaknyelv felé fordulása később sem szűnt meg. Alighanem ez az oka annak, hogy az erdészet magyar nyelvét cikkekben, tanulmányokban később is rendszeresen gyomlátkák a szakemberek, hogy „Adatok a helyes magyar erdészeti szaknyelvhez” (Sopron, 1939.) címen egy önálló s nyelvészeti elveiben akkor ritkaságszámba menően helytálló, kitűnő munka is megjelent *Krippel Móric* tollából, s hogy a szaknyelvünk kérdései iránti érdeklődés az erdészeti szakemberekben ma is igen nagy. Most pedig hadd zárjam ezt a fejtegetést egy olyan idézettel, amely az Erdészeti Lapok negyedszázados fennállásakor jelent meg, s amely szinte győzelmi jelentésként összegezi mindazt, amit a Nyelvőr olvasóinak az erdészet tájain való kalandozás közben megpróbáltam előadni.

„Irodalmunk... máig oda fejlődött, hogy nyelvünkön éppen úgy, mint bármely más tudományos szak, akadály nélkül írhatunk, s nekünk is, csak úgy, mint a többi tudományos szakoknak, csupán arra van szükségünk, hogy most már bírva az egymással való közlekedhetés irodalmi kulcsát, a gyakorlati életből fejlődött szavaink a magyar nyelv törvényeihez simuljanak” (Bedő Albert: A második 25 év kezdetén. Erdészeti Lapok 26[1887]: 2).

Grétsy László

Tisztelt Kollégák! Kedves Vendégeink!

Fogadják szeretettel az ÉSZAKERDŐ Zrt. és az Országos Erdészeti Egyesület meghívását a **2012. évi, 143. Vándorgyűlésre**. Az ÉSZAKERDŐ Zrt. valamennyi dolgozója számára nagy megtiszteltetés és egyben nagy kihívás, hogy húsz év után újból helyszínt biztosíthatunk e jeles eseménynek, fogadhatjuk szakmánk képviselőit, az erdők iránt elkötelezett emberek népes táborát. A Vándorgyűlés jelmondata egyben az ÉSZAKERDŐ Zrt. hitvallása is:

„Az erdő unokáink öröksége”

A tervezett programok során igyekszünk bemutatni mindennapi terepi munkáink sikereit, nehézségeit, a bükki tájat, az itt élő embereket és nem utolsósorban Miskolc városát.

A Vándorgyűlés logisztikai bázisa (szállás, baráti találkozó, Közgyűlés stb.) a Miskolci Egyetem, ahol a közös Alma Mater jegyében lehetőségünk lesz a „selmeci könyvtár” megtekintésére is.

Bízunk benne, hogy minden résztvevő számára emlékezetes programot sikerült összeállítanunk, aminek első mérlegét már a péntek esti baráti találkozón megvonhatjuk.

A Vándorgyűlés szombaton a Közgyűléssel zárul.

Várjuk Önöket 2012. július 6-7-én Miskolcon az OEE 143. Vándorgyűlésén.

Részletes információt, jelentkezési lehetőséget és regisztrációs felületet a Vándorgyűlés (www.vandorgyules.hu), az OEE (www.oee.hu) és az ÉSZAKERDŐ Zrt. (www.eszakerdo.hu) honlapján tesszük közzé. Kérjük részvételi szándékukat legkésőbb **május 15-ig** jelezni szíveskedjenek.

Jó szerencsét! Üdv az erdésznek!

Zay Adorján
az ÉSZAKERDŐ Zrt.
vezérigazgatója

Zambó Péter
az Országos Erdészeti Egyesület
elnöke